

IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHIDA KLASTER TIZIMINING O'RNI VA AHAMIYATI

Kodirov Baxodirjon Shuxratovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi Milliy universitet magistranti

***Annotatsiya.** Maqolada yangi iqtisodiy tuzilmalarni shakllantirishning klaster tamoyili asoslab berilgan. Tarmoqli tuzilmalarni yaratishning shart-sharoitlari, sabablari va mexanizmlari tahlil qilingan. Klaster sxemasi asosida ishlab chiqarishning xususiyatlari, afzalliklari hamda ular faoliyatini rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi omillar tahlil qilingan.*

***Аннотация.** В статье обосновывается кластерный принцип формирования новых экономических структур. Анализируются условия, причины и механизмы создания сетевых структур. На основе кластерной схемы проанализированы характеристики и преимущества производств, а также факторы, препятствующие развитию их деятельности.*

***Abstract.** The article substantiates the cluster principle of the formation of new economic structures. The conditions, reasons and mechanisms for creating network structures are analyzed. Based on the cluster scheme, the characteristics and advantages of industries, as well as factors hindering the development of their activities, are analyzed.*

***Kalit so'zlar:** klaster, raqobatbardoshlik, agregatsiya, integratsiyalashgan tuzilmalar, transaksiya harajatlari, konvergensiya.*

***Ключевые слова:** кластер, конкурентоспособность, агрегация, интегрированные структуры, транзакционные издержки, конвергенция.*

***Keywords:** cluster, competitiveness, aggregation, integrated structures, transaction costs, convergence.*

“Klaster” atamasi fransuzcha so'z bo'lib o'zbekcha tarjimasi “panja”, “bosh”, “bog'lam”, “guruh”, “to'planish”, “turg'un” ma'nolarini beradi. Shuningdek, “klaster” tanlanma tadqiqotlarning bir usuli sifatida ham ifodalanadi. “Klaster” nazariyasining asosi Alfred Marshallning XIX asr oxirida yozilgan “Iqtisodiyot printsiplari” nomli asarida (1890 yil) ixtisoslashgan tarmoq sohalarning alohida hududlarda uyg'unlashishi to'g'risidagi fikr-mulohazalari hisoblanadi. Uning ilmiy xulosalari bo'yicha ixtisoslashgan faoliyat yurituvchi sub'ektlarni hududiy uyg'unlashuvi: – malakaviy mehnat resurslarining borligi; – ta'minotchi va qo'shimcha sohalarning o'sishi; – har-xil firmalarni ishlab chiqarish jarayonining turli bo'g'inlariga ixtisoslashuvining mavjudligiga asoslanganligi. Klaster nazariyasining zamonaviy talqini XX asrning 80-yillarida to'laqonli shakllandi. M. Poter yirik raqobatbardosh kompaniyalar ma'lum hududlarda kontsentratsiyalashuvga moyilligini empirik jihatdan isbotlagan.

Raqobatbardosh kompaniya o'z atrofidagi xo'jalik sub'ektlariga qoniqarli ta'sir ko'rsatishi, o'z navbatida o'zaro bog'liq barcha hamkorlarning raqobatbardoshligini oshiruvchi muqobil muhit yaratishini bayon etgan. Uning fikricha “Klaster bu hududiy (geografik) jihatdan bir-biriga qo'shni, o'zaro bog'langan, ma'lum sohada faoliyat ko'rsatuvchi, umumiy maqsad yo'lida bir-birini to'ldiruvchi kompaniya va u bilan bog'liq tashkilotlar guruhidir”. Raqobatbardosh kompaniya milliy iqtisodiyot sohasi raqobatbardoshligini shakllantiradi, raqobatbardosh soha esa o'z navbatida dunyo bozorida mamlakat raqobatbardoshligini ta'minlaydi va saqlab turadi. Ilmiy manbalarda keltirilishicha iqtisodiyot klasterlariga asosan uch xil yondashuv mavjud: - uncha katta bo'lmagan hududda yirik korxonalar yoki kompaniyalar atrofida jamlangan xo'jalik sub'ektlari; - tadqiqotdan to'zahiralar ta'minoti, savdo va undan keyingi xizmat ko'rsatishgacha to'la-to'kis qamrab olingan, ishlab chiqarishning barcha bosqichlarini birlashtirgan, ma'lum mahsulot yaratishda qatnashuvchi korxonalar va tashkilotlarning vertical texnologik tizimidagi jamlanmasi; soha klasteri.

Ko'pgina mamlakatlarda ishlab chiqarishning hozirgi tarkibi iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunda gap iqtisodiyot tarmoqlari o'rtasidagi aloqalarning to'g'ri yo'lga qo'yilmagani yoki uzilmaganligi haqida bormoqda. Iqtisodiyot

fanining vazifasi mintaqaviy, milliy va xalqaro miqyosda jadal iqtisodiy o'sishni ta'minlash va raqobatbardoshlikni oshirishga qodir bo'lgan iqtisodiy siyosat mexanizmini ishlab chiqishdan iborat. Bunda tarmoqlararo komplekslar hisoblanuvchi klasterlarni yaratish metodologiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Zero, klasterlar xo'jalik yurituvchi subyektlarda shakllangan tarmoqlararo munosabatlar va ishlab chiqarishning yagona tarmoq strukturasi tarkibiy kamchiliklarini bartaraf etuvchi o'ziga xos "o'sish nuqtalari"dir. M.Porterning ilmiy qarashlarida milliy, davlat va mahalliy raqobatbardoshlik nazariyasida klasterlarga asosiy o'rin beradi. Klasterlar jug'rofiy jihatdan jamlangan, raqobatbardosh, lekin muayyan sohalardagi o'zaro bog'liq kompaniyalar, ixtisoslashgan sotuvchilar, xizmat ko'rsatuvchi provayderlar, turdosh sohalardagi firmalar va ularning faoliyati bilan bog'liq tashkilotlar (masalan, standart universitetlar, agentliklar va savdo uyushmalari) [7]. Yuqorida aytib o'tilganidek, raqobatga qarshi kurashda klasterlarga alohida e'tibor qaratilmoqda, chunki ular bozor iqtisodiyotining boshqa institutlari, xususan, davlat, universitetlar va kompaniyalarning samaradorligini oshirish imkonini beradi. "Klasterlar davlat siyosatini tushunishning yangi va bir-birini to'ldiruvchi usulini ifodalaydi. Klasterlarning muayyan hududdagi o'rnini tushunish klasterlarning iqtisodiy ishlab chiqarish salohiyatining ichki xususiyatlari va ularning kelajakdagi rivojlanishidagi mavjud cheklovlar haqida tasavvur beradi" [7]. Hozirgi vaqtda ishlab chiqarishni tashkil etishda klaster usulidan foydalanish mamlakat iqtisodiyotining tarkibiy tuzilmasini takomillashtirishning eng samarali usuli sifatida e'tirof etilmoqda. Klasterlar hozir butun dunyoda shu qadar mashhurki, ularning qamrovi ma'lum bir shahar, viloyat, shtat yoki bir qancha chegaradosh mamlakatlar hududiga yetib borishi mumkin [5]. Klasterlarga odatda tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar, ishlab chiqarish omillari, ehtiyot qismlar, mashinalar yetkazib berish, xizmatlar ko'rsatish, ba'zan qo'shimcha tarqatish kanallari va iste'molchilar bilan ishlaydigan korxonalar, infratuzilma provayderlari, fan va ta'lim, axborot va standartlashtirish sohasidagi davlat tashkilotlari kiradi. Ayrim klasterlar doirasida biznes uyushmalari ham tashkil etilishi mumkin. Klaster sxemasi yuqori jamlash

qobiliyatiga ega va mintaqaviy tarmoqlar doirasidagi iqtisodiyotning turli tarmoqlari va tarmoqlari o'rtasidagi uzviy aloqalarni to'liq qamrab oladi [6]. Milliy iqtisodiyotda klasterlarning, ya'ni asosiy sanoat mahsulotini ishlab chiqarish uchun o'zaro bog'liq bo'lgan tarmoqlarning mavjudligi raqobat xarakterini va mamlakatning raqobatbardosh ustunliklarini shakllantirishda geografik joylashuvning rolini ko'rsatadi. Hozirda O'zbekistonda sanoat klasterlari rivojlanmagan. Raqobatbardosh tarmoqlarda klasterlarning yo'qligi respublika milliy ustunligining zaifligidan dalolatdir. Ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlamasligi O'zbekiston korxonalariga jahondagi texnologik innovatsiyalar bilan birga harakat qilishiga umid qilish imkonini ham bermayapti.

Klasterlash - bu bir-birining raqobatbardoshligini oshirishga o'zaro yordam beradigan birbiriga yaqin bo'lgan firmalar va tarmoqlarning birlashmalarini shakllantirish jarayoni. Mamlakatning butun iqtisodiyoti uchun klasterlar ichki bozor uchun o'sish nuqtalari va xalqaro iqtisodiyotning asosi rolini o'ynaydi. O'zbekiston xalq xo'jaligini tashkil etishning klaster shakli ko'zlangan maqsadlarni amalga oshirish uchun tarmoqlar o'rtasidagi muhim aloqalarni aniqlash imkonini beradi. Bu milliy iqtisodiyotning tarkibi masalasiga mutlaqo yangi yondashuv bo'lib, u raqobatbardosh mahsulotni yaratishni (yangi g'oyalarni yaratishga qodir kadrlarni tayyorlashdan, yuqori sifatli butlovchi qismlar va xom ashyolarni tayyorlash yoki sotib olishdan) tizimli ravishda boshqarish imkonini beradi. yakuniy mahsulotni ishlab chiqarish va sotish uchun). Jahon davlatlarining o'z iqtisodiyotini rivojlantirishdagi asosiy maqsadi o'z milliy iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish va jahon bozoridagi ulushini oshirishdan iborat. Mintaqaviy miqyosda klaster modelini ishlab chiqishdagi strategik vazifa tadbirkorlar psixologiyasini o'zgartirish, ularga klaster birlashmasi a'zolari o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlik barcha ishtirokchilar uchun samarali ekanligini tushuntirishdan iborat. Chunki xususiy sektor vakillari iqtisodiy faoliyatda mustaqillikni yaxshi ko'radilar va klasterlarga qo'shilishni o'z erkinliklarini cheklash sifatida qabul qilishlari mumkin. Klasterlashtirish siyosati ijtimoiy takror ishlab chiqarish tarmog'ini, texnologik va institutsional tuzilmasini makro darajada modernizatsiya qilishni talab qiladi.

Klasterlashtirishning iqtisodiyotning raqobatbardoshligiga ta'sirini o'rganish jarayonida quyidagi xulosalar chiqarildi:

- mamlakatlar iqtisodiyotining raqobatbardoshligini ta'minlash maqsadida uning tarkibiy tuzilmasini takomillashtirishda eng samaralisi klasterli yondashuv hisoblanadi;

- klasterlar o'z xususiyatlariga ko'ra narx va sifat jihatidan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatiga ega;

- Respublikada klasterlar faoliyatining shakli va mazmuni bozor iqtisodiyotining o'ziga xos xususiyatlari, ishbilarmonlik muhiti va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosati bilan belgilanadi. Tahlil natijalariga ko'ra biz quyidagi takliflarni kiritamiz: • makroiqtisodiy darajada raqobatbardoshlikni oshirishning muhim vositasi sifatida xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini klaster sxemasi bo'yicha rivojlantirish zarur;

- hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda nomutanosiblikni yumshatish vositasi sifatida klasterlardan foydalanish maqsadga muvofiq;

- maxsus iqtisodiy zonalar yuqori investitsion jozibadorligi tufayli klasterlarni rivojlantirish uchun qulay hududlar hisoblanadi;

- iqtisodiyotning jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirish uchun klasterlar faoliyatini eksportga yo'naltirish maqsadga muvofiq;

- investorlar faoliyatini rag'batlantirish maqsadida turli ma'muriy to'siqlarni qisqartirish, biznes va davlat vakillari o'rtasida o'zaro ishonchga asoslangan munosabatlarni shakllantiradi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida"gi PF4947-sonli Farmoni.// Lex.uz. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

2. Гловели, Г. Д. Экономическая история в 2 т. Том 1 : учебник для www.pedagoglar.org

академического бакалавриата . — Москва : Издательство Юрайт, 2019—459 с.

3. Портер Майкл. Конкуренция: Пер. с англ. / Майкл Портер. – М. и др.: Вильямс, 2003. 605 с.

4. Ферова И.С., Коженова Т.В., Шорохов Р.Г. Промышленные кластеры и их рол в развитии промышленной политики региона. –М.: ИНФРА-М; Красноярск; Сиб. фидер. унив-т, 2018. 247 с.

5. Enright M. J. The globalization of competition and the localization of competitive advantage: policies towards regional clustering //The globalization of multinational enterprise activity and economic development. – Palgrave Macmillan, London, 2000. – С. 303-331.

6. Горшенева О.В. Кластеры: сущность, виды, принципы организации и создания в регионах // Экон. вестн. Ростов. гос. ун-та. 2016. № 4.